

amit kétévnyi állományrendezés követett. Scitovszky János érsek (1849–1865) gyarapította a könyvtárat a vitatott ún. Esztergomi krónikát tartalmazó 12. századi iskolás jegyzettel. Jordánszky Elek hagyatékából került a gyűjteménybe egy magyar nyelvű biblia, a Jordánszky-kódex (1516–1519), a nagyszombati klariszáktól pedig az ún. Nagyszombati kódex (1512–1513), valamint további vásárlások és ajándékozás útján egy Psalterium (Würzburg, 1279), egy Evangelistarium (Neustift, 1482), egy anabaptista énekeskönyv (1665), valamint egy pergamenre nyomtatott imakönyv (Augsburg, 1520).

A hatodik korszak immár a máig tart, amelynek meghatározó személyisége Simor János érsek (1867–1891). Ő egyesíti a Főszékesegyházi Könyvtár néven az esztergomi könyvgyűjteményeket. A kanonok közül pedig Dankó József bécsi teológiai tanár (+1889), ill. Knausz Nándor (+1896) prímási levlétáros, pozsonyi prépost, Majer István (+1893) kanonok, nagyprépost, valamint Lepold Antal (+1971) kanonok, könyvtári prefektus hagyatékai, ill. az utóbbi metszetgyűjteménye érdemelnek említést. A legújabb gyarapodást már csak egy-egy darab érintelheti: a Dankó-gyűjteményből egy Huszita antiphonarium (15. sz. második fele), a Kanusz-gyűjteményből egy Psalterium (Buda, 1500–1510), illetve egy csere útján megszerzett Missale (Ewich, 1471).

Az esztergomi kiállítás a rendelkezésre álló szerény anyagi lehetőségek ellenére is a legszínvonalasabb millenniumi művelődéstörténeti kiállítások közé sorolható. A Kincstár rendelkezésre bocsátott helységeit a kiállítást rendezők maximálisan kihasználták, néhány termet azonban biztosan fel tudtak volna használni. A jövőre nézve mégis feltétlenül kívánatos lenne az esztergomi egyházi gyűjteményekhez egy alapterületben és elrendezésében, valamint megközelíthetőségében is méltó időszaki kiállítóhely létrehozása.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Oldás és kötés. Lengyel József és Tóth Viktor magyarországi és oroszországi pályája. Kiállítás. Bp., Orosz Kulturális Központ. 2000. szeptember 26 – október 6.

Különös levelet láthatott, aki 2000. szeptember végén, október elején ellátogatott a budapesti Orosz Kulturális Központba, a Bajza utcába: féltényérnyi nyírfaháncson bolhányi cirill betűkkel, pár soros szöveg. Lengyel József, a feladó, a messi Sziberióból üzent rajta feleségének, Nyina Szergejevna Lengyelnek, született Kizevalternek. Írástörténeti kuriózum a huszadik század derekáról, a távirók, a telefon és az atombomba korából, kétezer évvel a papír fölfedezése után? A kiállítás rendezői gondoskodtak róla, hogy ez a gondolat egy percig se fordulhasson meg a látogatók fejében. A levelet rozsdás szögesdróttal koszorúzták, s ettől a nyírfahánc primitív adathordozóból szimbólummá nemesedett. A szenvedés, a megaláztatás, az áldozat, a rabság, a száműzetés szimbólumává: huszadik századi töviskoszorúvá. A kommunista légerekben elpusztult tízmilliókra emlékeztetett a parányi nyírfakéreg. A rendezők nem bízták a véletlenre, hogy ez az intés, ez az üzenet eljusson a látogatókhoz. A padlón vastag kötél tekergett – fojtón, megbilincselőn, alattomosan, mint a kígyó. A börtön, a bezártság, a rabság érzetét tovább fokozták a drótfonatos, rácsos paravánok: börtön volt a hazám... S ez nem olcsó érzélgősség, ez a kiállítás tényleg arról is szólt, hogy Lengyel József és Tóth Viktor választott hazája hosszú évtizedekig kontinensnyi börtön volt. Ikerkiállítást láthatunk ugyanis: egy író és egy festő békésen megfér egymás mellett a teremben. No, nem csupán a sógorság, hanem a közös sors okán.

Lengyel Józsefet nem kell bemutatni. Illetve lehet, hogy újra be kell mutatni. Az 1919-es Tanácsköztársaság forrófejű kommunistája Bécs és Berlin érintésével 1930-ban érkezett meg Moszkvába, a kommunista világmozgalom szívébe. Építeni és rombolni jött. Építeni a szocializmust, s rombolni azt a világot, amelynek

egyik szimbóluma kétezer év óta a töviskoszorú. Ekkor még nem sejtette, hogy 1938-ban ő is megkezdí a maga kálváriáját (az oroszoknak szemléletesebb kifejezése van erre: „kínok útján való járás”), s mindösszesen tizenhét évet tölt majd légerekben és száműzetésben. Először 1948-ban szabadult, s Moszkva mellett, Alekszandrovban húzta meg magát. Alekszandrov, Rettegett Iván egykori székhelye, a Moszkvából kitiltott politikai foglyok kényszerlakhelye volt ekkor. S itt fonódik bele a történetbe Tóth Viktor, a nálunk szinte ismeretlen festő, iparművész. Első világháborús hadifogolyként beállt a Vörös Hadseregbe, majd a harcok elültével Moszkvában festeni tanult. Felvette a szovjet állampolgárságot, gyökeret eresztett, családot alapított: az eloroszosodott balti német Kizevalter család egyik leányát vette feleségül. Kizevalter papa ekkor még nem sejtette, hogy még egy magyar vőt rendel majd neki a sors, hogy kisebbik leánya is magyar férfinak, Lengyel Józsefnek nyújtja a kezét. Pedig ez történt. S innentől egy ideig párhuzamosan fut a két magyar, a festő és az író élete. Mindkettejüket 1938-ban tartóztatták le, majd nem egyszerre szabadultak 1946-ban, illetve 1947-ben. Egy, illetve két évig mindketten Alekszandrovban éltek, Tóth Viktor házában. (Pár éve márványtábla emlékeztet rájuk.) Lengyel Józsefet azonban tovább üldözte a balsors (szó szerint: *bal-sors*). 1949-ben újra letartóztatták, újra száműzték, míg végül 1955-ben hazatért Magyarországra. Ekkor Tóth Viktor már Novgorod mellett egy porcelángyárban dolgozott, s 1963-ban művészeti vezetőként érte a halál. Most, csaknem negyven év múltán, ő is hazaérkezett. Pár darab igazán szép tájképét láthattuk a kiállításon, ebben a műfajban alkotta a legmaradandóbbat. Melankolikus, bús tájakat festett, de nem a „bús magyar sorsot”. Színvilága teljes egészében orosz. Nem szovjet, orosz! Tóth Viktornak született, de amikor ecsetet vett a kezébe, Viktor Tootként alkotott. A rideg, fenséges, északi orosz tájat festette, azt, amelyről Lengyel József is többször mély ragaszkodással írt, legszebben talán a *Sárga pipacsokban*. Lengyel József itthon találta rá igazi

hangjára. A Szovjetunióban megtalálta, pontosabban átélte a témát, de a hangra a szülőföldjén lelt rá. Mert miről is írhatott volna élete hátralevő részében, mint a légerek népének szenvedéséről? S írt is: szívósan, csendes határozottsággal, lírával. Azon kevés kommunista írók közé tartozott, akit az antikommunisták is megbecsültek. A magyar Szolzsenyicinnel szokás őt mondani, de ez több okból is téves, maga Lengyel József sem szerette. Szolzsenyicin mindig kívül állt a kommunista mozgalmon, s teljes egészében, úgy ahogy van, elvetette a kommunizmust. Lengyel József sohasem jutott el eddig a pontig. Élete végén a kommunizmusból némileg kiábrándult, de illúzióival nem tudott leszámolni. Világlátásuk, művészi céljuk is különbözik. Alkotó pályája első szakaszát leszámítva, Szolzsenyicin tulajdonképpen nem szépirodalmat, hanem krónikát írt. A vállaltan csak szépíró Lengyel József inkább rokonítható Varlam Salamovval, az északi légerek világának dalnokával.

A kiállítás több intézmény példás összefogása révén jött létre. Az alekszandrovi Cvetajeva Múzeum, a noriljszki GULAG Emlékmúzeum, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára (ebből a gyűjteményből származik a ritkaságnak számító, fentebb említett nyírfaháncs levél), a Marcali Városi Helytörténeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria, valamint a Lengyel- és a Tóth család egyaránt hozzájárult a kiállításhoz. Külön ki kell emelnünk Lengyel Tatjánát, Lengyel József leánya szerepét, aki a szervezőmunkán túl, szerény anyagi lehetőségeit messze meghaladó összeggel támogatta a kiállítást. (A másik támogató Marcali, Lengyel József szülővárosa volt.) Az Orosz Kulturális Intézet jó házigazdának bizonyult. A szép kiállítóterem, az igazán izléses környezet önmagában is vonzóvá tette a helyszínt, de az intézet munkatársainak szervező munkája és szakmai rátermettsége nélkül csak vizuális térélmény maradt volna a látogatókban. Mindössze azt sajnáljuk, hogy ez a szépen rendezett kiállítás ilyen rövid ideig fogadta az érdeklődőket.